

پیش‌بینی پرخاشگری سایبری بر اساس همدلی، بی‌تفاوتی اخلاقی و نشخوار خشم در نوجوانان

تاریخ دریافت مقاله: 1401/12/29 تاریخ پذیرش نهایی: 1402/3/17

کریم عبدالمحمدی^{1*}، علی محمدزاده²، فرهاد غدیری صورمان آبادی³

مقاله پژوهشی

چکیده

مقدمه: پرخاشگری سایبری شکل جدید خشونت بین فردی در میان نوجوانان است که می‌تواند، آسیب‌های فراوانی بر سلامت روان نوجوانان وارد کند، بنابراین لازم است به عوامل زمینه ساز آن پرداخته شود. لذا پژوهش حاضر با هدف پیش‌بینی پرخاشگری سایبری بر اساس همدلی، بی‌تفاوتی اخلاقی و نشخوار خشم در نوجوانان انجام شد.

روش: روش پژوهش توصیفی از نوع همبستگی بود. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانش‌آموزان مشغول به تحصیل دبیرستان‌های پسرانه دوره دوم تبریز در سال تحصیلی 1401-1402 بودند که 395 نفر با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای بر اساس جدول نمونه‌گیری مورگان انتخاب شدند. پرسش‌نامه‌های نشخوار فکری خشم (ARS)، مقیاس همدلی اساسی، پرسش‌نامه پرخاشگری سایبری برای نوجوانان (CYBA) و پرسش‌نامه بی‌تفاوتی اخلاقی در این پژوهش استفاده شد. داده‌ها با استفاده از آزمون تحلیل رگرسیون همزمان مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: نتایج حاصل نشان داد، رابطه منفی معنی‌داری بین پرخاشگری سایبری و همدلی عاطفی ($P < 0/05$) و رابطه مثبتی بین بی‌تفاوتی اخلاقی و نشخوار خشم با پرخاشگری سایبری وجود دارد ($P < 0/01$)؛ همچنین نتایج نشان داد که 0/27 تغییرات پرخاشگری سایبری به وسیله همدلی عاطفی، بی‌تفاوتی اخلاقی و زیرمؤلفه‌های نشخوار خشم تبیین می‌شود. همچنین همدلی شناختی، خاطرات خشم و فهم علل سهم معنی‌داری در پیش‌بینی پرخاشگری سایبری ندارد ($P < 0/0001$). **نتیجه‌گیری:** پژوهش حاضر نشان داد، جهت کنترل رفتارهایی مثل پرخاشگری سایبری باید به مؤلفه‌های هیجانی و اخلاقی مانند همدلی، بی‌تفاوتی اخلاقی و نشخوار خشم توجه بیشتری گردد.

کلمات کلیدی: پرخاشگری سایبری، همدلی، بی‌تفاوتی اخلاقی، نشخوار خشم.

1. استادیار، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

* نویسنده مسئول: karim.abdolmohamadi@yahoo.com

2. استاد، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

3. دکتری روان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه

Predicting Cyber Aggression Based on Empathy, Moral Disengagement and Anger Rumination in Adolescents

Received: 2023/03/20 Accepted: 2023/06/07

Karim Abdolmhamadi^{1*}, Ali Mohammadzadeh², Farhad Ghadiri Sourman Abadi³

Original Article

Abstract

Introduction: Cyber aggression is a new form of interpersonal violence among adolescents that can cause a lot of damage to their mental health, so it is necessary to address its underlying factors. Therefore, the present study was conducted to predict cyber aggression based on empathy, moral indifference, and rumination of anger in adolescents.

Method: The research method was a correlational description. The statistical population of this research was all the students studying in the second-period boys' high schools in Tabriz in the academic year 2022-2023, and 395 people were selected by the multi-stage cluster sampling method based on Morgan's sampling table. Anger rumination questionnaires (ARS), basic empathy scale, cyber aggression questionnaire for adolescents (CYBA), and moral indifference questionnaire were used in this research. The data were analyzed using the simultaneous regression analysis test.

Results: The results showed that there is a significant negative relationship between cyber aggression and emotional empathy ($P < 0.05$) and a positive relationship between moral indifference and anger rumination with cyber aggression ($P < 0.01$); Also, the results showed that 0.27 changes in cyber aggression are explained by emotional empathy, moral indifference, and anger rumination subcomponents. Also, cognitive empathy, memories of anger, and understanding the causes do not have a significant contribution to predicting cyber aggression ($P < 0.0001$).

Conclusion: The present study showed that to control behaviors such as cyber aggression, more attention should be paid to emotional and moral components such as empathy, moral indifference, and anger rumination.

Keywords: Cyber-Aggression, Empathy, Moral Disengagement, Anger rumination

1 . Assistant Professor, Department of Psychology, Faculty of Education and Psychology, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran

* Corresponding Author: karim.abdolmohamadi@yahoo.com

2 . Professor, Department of Psychology, Payam-e-Noor University, Tehran, Iran

3 . PhD of Psychology, Faculty of literature and Humanities, University of Urmia, Urmia, Iran

مقدمه

در عصر حاضر، شبکه‌های اجتماعی مجازی نقش بسیار مهمی در روابط مردم سرتاسر جهان ایفا می‌کنند؛ به گونه‌ای که به جزئی جدایی‌ناپذیر از زندگی بیشتر مردم تبدیل شده‌اند (جوزی، رمضانپور و بگیان کوله مرز، 1401)؛ در واقع با گسترش سریع اینترنت و افزایش تعداد کاربران فضای مجازی، بخش قابل توجهی از زندگی افراد در این فضا می‌گذرد؛ این روند افزایشی است و به علت امکانات متعدد آموزشی، ارتباطی، تفریحی، سرگرمی و خرید کالا، حضور در آن برای نسل نوجوان و جوان تقریباً اجتناب‌ناپذیر شده است (حسینی اسفیدواجانی، قربان جهرمی، درتاج و حسینی، 1402). با این حال، استفاده نادرست برای نوجوانان در یک دوره آسیب‌پذیر هستند ممکن است معایبی را به همراه داشته باشد؛ یکی از معایب و آسیب‌های مهم در این زمینه پرخاشگری سایبری¹ است (بولگا، پوستیگو، مارتینز-فرر، کاوا، اورتگا-بارون²، 2020). پرخاشگری سایبری به رفتارهایی تحقیرآمیز، مضر یا ناخواسته اطلاق می‌شود که با استفاده از رسانه‌های دیجیتال / الکترونیک، فرد را مورد آزار و اذیت قرار می‌دهد (وانگ، لیو، تو، ژیاو و هو³، 2022). در مقایسه با اشکال سنتی خشونت، پرخاشگری سایبری به محافظت از ناشناس بودن متجاوزان کمک می‌کند؛ بنابراین مانع از مهار رفتار می‌شود. در بسیاری از موارد، چون متجاوز شاهد عواقب اعمال خود بر قربانی نیست در نتیجه با قربانی همدلی نمی‌کند (آلوارز-گارسیا، باریرو-کالازو، نونز و دوبارو⁴، 2018). همچنین این نوع پرخاشگری ممکن است در هر زمان یا مکانی رخ دهد که نظارت و کنترل را از جانب بزرگسالان پیچیده می‌کند؛ علاوه بر این، محتوای آسیب‌رسان را می‌توان در مدت زمان بسیار کوتاهی برای بسیاری از افراد ارسال کرد که آسیب به قربانیان را تشدید می‌کند (هیندوجا و پاتچین⁵، 2015). مطالعات در مورد شیوع پرخاشگری سایبری در بین نوجوانان نشان می‌دهند که میزان بروز این نوع پرخاشگری بین 10٪ تا 53٪ است (استیوز، استیوز، سگورا و سوارز⁶، 2019، مارتینز-مونتیکودو، دلگادو، اینگلس و اسکورتل⁷، 2020). پرخاشگری سایبری می‌تواند منجر به عواقب منفی جدی در رشد نوجوانان نه تنها در میان قربانیان، بلکه در میان خود متجاوزان شود. در قربانیان می‌تواند منجر به مشکلات روانی عمده‌ای مانند افسردگی، اضطراب، اعتماد به نفس پایین، استرس، غم و اندوه، مصرف مواد مخدر و الکل، تنهایی و حتی افکار خودکشی شود (شودت، کوپروز، ویلر، هال و سیلوا⁸، 2021، کوان، دیکسون، ریچاردسون، مک دووال، بورچت، استانسفیلد⁹ و همکاران، 2020، سبولرو-سالیناس، اورخدو، کانو-اسکوریا، اینگوئر-بروزبی¹⁰، 2022). در متجاوزان رفتار آن‌ها به شدت تقویت شده و لذا یک الگوی عمومی تر از یک رفتار ضداجتماعی در آن‌ها ایجاد می‌شود (آلوارز-گارسیا و همکاران، 2016).

مطالعات قبلی نشان داده‌اند که پرخاشگری سایبری بخشی از یک الگوی بزرگ‌تر از رفتارهایی با همدلی پایین است (هوانگ، لی، ژو، سان، آی، هو¹¹ و همکاران، 2023). همدلی¹² به توانایی ذاتی برای درک و حساس بودن به حالات عاطفی دیگران اشاره دارد (کین، بانگ، جیانگ و ژونگ¹³، 2022). همدلی از ابعاد شناختی و عاطفی تشکیل شده است، که بعد شناختی همدلی اشاره

1. Cyber Aggression
2. Buelga, Postigo, Martínez-Ferrer, Cava, Ortega-Barón
3. Wang, Luo, Tu, Xiao, Hu
4. Álvarez-García, Barreiro-Collazo, Núñez, Dobarro
5. Hinduja, Patchin
6. Estévez, Estévez, Segura, Suárez
7. Martínez-Monteaudo, Delgado, Inglés, Escortell
8. Schodt, Quiroz, Wheeler, Hall, Silva
9. Kwan, Dickson, Richardson, Macdowall, Burchett, Stansfield
10. Cebollero-Salinas, Orejudo, Cano-Escoriaza, Iniguez-Berrozpe
11. Huang, Li, Xu, Sun, Ai, Hu
12. Empathy
13. Qin, Yang, Jiang, Zhong

به توانایی فرد در درک احساسات افکار، ادراک‌ها و نیات دیگران دارد، و همدلی عاطفی، به توانایی فرد برای به اشتراک گذاشتن احساسات دیگران، قرار دادن خود در جای دیگران و مراقبت از رفاه دیگران اشاره دارد (ژیائو، لین، لی، ژو، گيو و سون¹ و همکاران، 2021). به نظر می‌رسد که همدلی دانش‌آموزان نقش مهمی در توضیح رفتار پرخاشگری سایبری آن‌ها ایفا می‌کند، زیرا منبعی اساسی برای تقویت تعاملات اجتماعی و رفتار جامعه‌پسند و همچنین بازدارنده اعمال ضد اجتماعی در نظر گرفته می‌شود (دونات، ویلیش و ولگاست²، 2022). ژائو، چو و رونگ³ (2023) معتقدند افرادی که ارتکاب پرخاشگری سایبری را تجربه می‌کنند اگر دوباره با موقعیت‌های مشابه مواجه شوند، سطح همدلی آنها نسبت به قربانی کاهش می‌یابد. بر این اساس، مطالعات روابط منفی بین همدلی دانش‌آموزان و پرخاشگری سایبری را نشان داده‌اند (دونات، روپریچ، گالشوتز و دالبرت⁴، 2020، گائو، لی و وانگ⁵، 2023).

از سوی دیگر مطالعات نشان داده است رفتارهایی که ممکن است غیراخلاقی تلقی شوند (به عنوان مثال، پرخاشگری سایبری) ممکن است از طریق بی‌تفاوتی اخلاقی⁶ تسهیل شوند (گاجدا، مورون، کورولیک، مالوچ و مراژک⁷، 2022). بندورا⁸ (2016) بی‌تفاوتی اخلاقی را به عنوان فرآیندی شامل یک سری مکانیسم‌های شناختی مرتبط با هم که غیرفعال کردن فرآیندهای خودتنظیمی از رفتار اخلاقی را مشروعیت می‌بخشد، تعریف می‌کند. بی‌تفاوتی اخلاقی از طریق هشت مکانیسم متمایز اتفاق می‌افتد: توجیه اخلاقی⁹، برچسب‌گذاری خوشایند¹⁰، مقایسه سودمند¹¹، جابجایی مسئولیت¹²، انتشار مسئولیت¹³، نادیده گرفتن یا تحریف پیامدها¹⁴، انسان‌زدایی¹⁵، نسبت دادن سرزنش¹⁶ (کونچا-سالگادو، رامیرز، پریز، پریز-لوکو و گارسیا-گیوتو¹⁷، 2022). بی‌تفاوتی اخلاقی با بسیاری از اشکال پرخاشگری، رفتار نامناسب در محل کار، اختلال در عملکرد بین فردی، رفتار نامناسب در بین ورزشکاران و رفتارهای مختلف تماشاگران مرتبط است (بچارهد، تورنبرگ، وانستروم و گینی¹⁸، 2020؛ وانگ، لی، یانگ، گائو و ژائو¹⁹، 2017). بی‌تفاوتی اخلاقی رایج‌ترین پیامد قلدری و پرخاشگری سایبری است (ناوارو-رودریگز، ویرا-نوریگا، و بومان²⁰، 2023). چرا که پرخاشگری سایبری یک رفتار ناعادلانه است که می‌تواند راه را برای بازسازی انتقام با آسیب رساندن به دیگران به عنوان یک کار اخلاقی یا معقول هموار کند (وانگ، لی و ژیا²¹، 2023). علاوه بر این، رابطه بین بی‌تفاوتی اخلاقی و پرخاشگری آنلاین بیشتر از رابطه بی‌تفاوتی اخلاقی با اشکال سنتی پرخاشگری بود، که نشان می‌دهد که بی‌تفاوتی اخلاقی ممکن است

1. Xiao, Lin, Li, Xu, Guo, Sun
2. Donat, Willisch, Wolgast
3. Zhao, Chu, Rong
4. Donat, Rüprich, Gallschütz, Dalbert
5. Gao, Li, Wang
6. Moral Disengagement
7. Gajda, Moroń, Królik, Małuch, Mraczek
8. Bandura
9. Moral Justification
10. Euphemistic Labeling
11. Advantageous Comparison
12. Displacement of Responsibility
13. Diffusion of Responsibility
14. Disregard or Distortion of Consequences
15. Dehumanization
16. Attribution of Blame
17. Concha-Salgado, Ramírez, Pérez, Pérez-Luco, García-Cueto
18. Bjärehed, Thornberg, Wänström, Gini
19. Wang, Lei, Yang, Gao, Zhao
20. Navarro-Rodríguez, Vera Noriega, Bauman
21. Wang, Li, Xia

برای درک پرخاشگری سایبری مفید باشد (جینی، پوزولی و هایمل¹، 2014). این احتمال با مطالعاتی که نشان می‌دهد عاملان پرخاشگری سایبری تمایل دارند رفتار خود را به عنوان یک شوخی و نه یک چیز بدخواهانه در نظر بگیرند، بیشتر تقویت می‌شود (رایت²، 2017). در یک مطالعه اخیر، نوسرا، داهلن، پور، استرود، دورتچ، وان اورلوپ³ (2022) دریافته‌اند که بی‌تفاوتی اخلاقی، ارتکاب پرخاشگری سایبری را پیش‌بینی می‌کند و تا حدی روابط بین ویژگی‌های روان‌پریشی، صفات سادیستی و خشم را با ارتکاب پرخاشگری سایبری میانجی‌گری می‌کند. همچنین یافته‌های شن، یوان، ژیونگ و ژین⁴ (2022) نشان داد که بی‌تفاوتی اخلاقی می‌تواند به عنوان متغیر میانجی رابطه بین همدلی شناختی یا عاطفی و پرخاشگری را واسطه کند.

یکی دیگر از مکانیسم‌های روان‌شناختی که نقش مهمی در پرخاشگری سایبری دارد، نشخوار خشم⁵ است (لیو، وو، لی، وانگ و گنگ⁶، 2022). نشخوار خشم یعنی داشتن خلق و خوی خشم‌ناک، تفکر مداوم در مورد پیامد و دلایل حوادث منجر به خشم و گرفتن انتقام است (کوان، وانگ، گونگ، لی، لیانگ و ژانگ⁷، 2022). نشخوار خشم یک فرآیند شناختی اجتناب‌ناپذیر و تکرار شونده است که در جریان تجربه خشم ظاهر و باعث افزایش یافتن و ادامه پیدا کردن خشم می‌شود و از این طریق موجب پرخاشگری می‌شود (بوردرز⁸، 2020). برکویتز⁹ (1988؛ به نقل از بشارت و حسینی، 1389) این احتمال را مطرح کرد که تجربه‌های ناکامی و تحریک‌شدگی از طریق ایجاد عاطفه منفی به پرخاشگری منتهی می‌شود. مشابه این احتمال را می‌توان در رابطه بین نشخوار خشم-پرخاشگری مطرح کرد. افکار تکراری و اجتناب‌ناپذیر در مورد تجربه‌های خشم‌انگیز گذشته با فعال‌سازی هیجانات منفی، احتمال پرخاشگری را افزایش می‌دهند (واتکینس¹⁰، 2004). در همین راستا نتایج هوسی، سیمپسون، دانی و دافرن¹¹ (2022) نشان داد که نشخوار خشم در مورد حوادث خشمناک گذشته احتمال رفتارهای پرخاشگرانه را افزایش می‌دهد. در مطالعه دیگری هاردین، کنتراس، کوسیاک و نوکو¹² (2022) دریافته‌اند که نشخوار خشم به طور قابل توجهی خشونت قبل و بعد از بستری شدن در بیماران روانی را پیش‌بینی کرد.

بنابراین با توجه به این که فناوری‌های نوین ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی مجازی یک روش اساسی برای برقراری ارتباط می‌باشند، به یکی از خطرناک‌ترین روش‌ها از جمله ایجاد پرخاشگری سایبری برای آسیب رساندن به احساسات مردم تبدیل شده‌اند. از طرف دیگر آسیب‌های فراوانی که پرخاشگری سایبری بر سلامت روان نوجوانان وارد می‌کند، لازم است به عوامل زمینه‌ساز آن پرداخته شود. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف پیش‌بینی پرخاشگری سایبری بر اساس همدلی، بی‌تفاوتی اخلاقی و نشخوار خشم در نوجوانان انجام شد.

روش

روش تحقیق پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانش‌آموزان مشغول به تحصیل دبیرستان‌های پسرانه دوره دوم تیریز در سال تحصیلی 1401-1402 بودند که تعداد این دانش‌آموزان حدوداً 70000 دانش‌آموز

1. Gini, Pozzoli, Hymel
2. Wright
3. Nocera, Dahlen, Poor, Strowd, Dortch, Van Overloop
4. Shen, Yuan, Xiong, Xin
5. Anger rumination
6. Liu, Wu, Li, Wang, Geng
7. Quan, Wang, Gong, Lei, Liang, Zhang
8. Borders
9. Berkowitz
10. Watkins
11. Hosie, Simpson, Dunne, Daffern
12. Hardin, Contreras, Kosiak, Novaco

بود که 450 دانش‌آموز با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای بر اساس جدول نمونه‌گیری مورگان انتخاب و مورد آزمون قرار گرفتند. در نهایت تعداد 55 آزمودنی به دلیل پاسخ ناقص به پرسش‌نامه‌ها از تحلیل‌های آماری کنار گذاشته شدند و به این ترتیب نمونه نهایی مورد پژوهش به 395 دانش‌آموز پسر تقلیل یافت. ملاک‌های ورود به پژوهش عبارت بود از دانش‌آموز دوره دوم دبیرستان بودن، پسر بودن، سترسی آسان به فضای مجازی، همکاری با آزمونگر و معیار خروج از پژوهش عدم پاسخ به همه سوالات پژوهشی و داشتن مشکلات حاد سلامت روان که با استناد به پرونده سلامت دانش‌آموز مورد ارزیابی قرار گرفت بود. پس از انتخاب آزمودنی‌ها پرسش‌نامه نشخوار فکری خشم¹ (ARS)، مقیاس همدلی اساسی²، پرسش‌نامه پرخاشگری سایبری برای نوجوانان³ (CYBA) و پرسش‌نامه بی‌تفاوتی اخلاقی⁴ اجرا گردید. به منظور رعایت اخلاق پژوهش و حقوق آزمودنی‌ها، هم به صورت شفاهی (پیش از اجرا) و هم به صورت کتبی (ذکر شده در بخش نخست پرسش‌نامه) خاطر نشان گردید «اطلاعات درخواستی در این پرسش‌نامه‌ها، صرفاً به منظور اهداف پژوهشی است. وجهت اطمینان شما، به جز تعیین جنسیت و سن، نیازی به ذکر نام و نام خانوادگی و دیگر مشخصات خصوصی نیست».

ابزارهای پژوهش

الف) پرسش‌نامه نشخوار فکری خشم (ARS): این مقیاس توسط سوکودولسکی و همکاران (2001) ساخته شده است و در ایران توسط بشارت و محمد مهر ترجمه و هنجاریابی شده است. پرسش‌نامه حاضر تمایل به تفکر درباره موقعیت‌های برانگیزاننده خشم فعلی و یادآوری دوره‌های خشم در گذشته را اندازه می‌گیرد. این مقیاس شامل 18 آیتم و 4 عامل است: افکار بعد از خشمگین شدن⁵ «بعد از مجادله با شخصی در خیالم مدام با او دعوا می‌کنم»، خاطرات خشم⁶ «درباره بی‌انصافی‌هایی که در حقم شده فکر می‌کنم»، افکار انتقام‌جویانه⁷ «بعد از یک تعارض، خیال پردازی‌های زیادی در باره انتقام‌جویی دارم»، و فهم علل⁸ «به این فکر می‌کنم که چرا مردم با من بدرفتاری می‌کنند». نمره‌گذاری بر اساس طیف لیکرت 4 نقطه‌ای از 1 (هرگز) تا 4 (همیشه) می‌باشد. نمرات خرده مقیاس پس‌اندیشه خشم از 6 تا 42 است. نمرات بالا در این مقیاس نشان دهنده پس‌اندیشه بالای خشم می‌باشد. نمرات خرده مقیاس افکار انتقام‌جویی و فهم علل از 4 تا 28 می‌باشند و نمرات بالا در این مقیاس‌ها نشان دهنده افکار انتقام‌جویی و صرف زمان زیادی برای فهم علل رخدادها است. نمرات خرده مقیاس خاطرات خشم از 5 تا 35 است و نمرات بالا در این مقیاس نشان دهنده خاطرات خشم زیاد می‌باشد. همچنین نمرات بالا در کل مقیاس نشان دهنده سطوح بالایی از نشخوار فکری خشم است. روایی محتوایی مقیاس نشخوار خشم بر اساس دآوری ده نفر از متخصصان روان‌شناسی بررسی و ضرایب توافق کندال برای هر یک از مقیاس‌های نشخوار خشم (نمره کل) افکار بعد از خشمگین شدن، افکار انتقام‌جویانه، خاطره‌های خشم و فهم علل به ترتیب 0/70، 0/82، 0/79، 0/70 و 0/78 محاسبه شد، روایی همگرا و افتراقی این مقیاس از طریق اجرای همزمان مقیاس خشم چند بعدی تهران⁹ و مقیاس سلامت روانی¹⁰ در مورد آزمودنی‌ها محاسبه شد و مورد تایید قرار گرفت (بشارت، 2011). همسانی درونی این پرسش‌نامه با استفاده از آلفای کرونباخ برای افکار بعد از خشمگین شدن 0/86،

1. Anger Rumination Scale
2. Basic empathy scale
3. Cyber-Aggression Questionnaire for Adolescents
4. Moral Disengagement Questionnaire
5. Angry Afterthoughts
6. Angry Memories
7. Thoughts of Revenge
8. Understanding of Causes
9. Tehran Multidimensional Anger Inventory
10. Mental Health Inventory

افکار انتقام‌جویانه 72/، خاطرات خشم 85/، فهم علل 77/، و برای کل مقیاس 93/، گزارش شده است (سوکودولسکی و همکاران، 2001). در پژوهش حاضر همسانی درونی این پرسش‌نامه با استفاده از آلفای کرونباخ برای افکار بعد از خشمگین شدن 74/، افکار انتقام‌جویانه 76/، خاطرات خشم 81/، فهم علل 69/، و برای کل مقیاس 84/، به دست آمد.

ب) مقیاس همدلی اساسی: مقیاس همدلی توسط جولیف و فارینگتون¹ (2006) ساخته شده است. ویژگی‌های روان‌سنجی این مقیاس توسط آلیبر و همکاران (2008) در بین دانش‌آموزان ایتالیایی نیز مورد ارزیابی قرار گرفت و در ایران پرسش‌نامه حاضر توسط جعفری، نوروزی و فولادچنگ (1396) ترجمه و ویژگی‌های روان‌سنجی آن مورد بررسی قرار گرفته است. نسخه نهایی مقیاس همدلی دارای 20 سوال (جولیف و فارینگتون، 2006) و 2 خرده‌مقیاس است. خرده‌مقیاس عاطفی هیجانی که از 11 سوال (1، 2، 4، 5، 7، 8، 11، 13، 15، 17، 18) تشکیل شده است و خرده‌مقیاس شناختی که از 9 سوال (3، 6، 9، 10، 12، 14، 16، 19، 20) تشکیل شده است. این پرسش‌نامه یک ابزار نگرش سنج و از نوع مقیاس لیکرت 5 گزینه‌ای است که پاسخ به هر عبارت آن در دامنه‌ای از 1 (کاملاً مخالفم) تا 5 (کاملاً موافقم) قرار دارد.

در مطالعه آلیبر و همکاران (2008) برای کل مقیاس ضریب آلفای کرونباخ 0/87 و برای خرده‌مقیاس عاطفی هیجانی 0/86 و شناختی 0/74 گزارش شده است، آلیبر و همکاران (2008)، برای تعیین روایی پرسش‌نامه از روایی سازه استفاده کردند. آن‌ها آزمون همدلی اساسی را با شاخص کنش‌ورزی بین‌شخصی دیویس (1980) و مقیاس جامعه‌پسند کاپرا و همکاران (2005) همگرا کردند و همبستگی بالایی را به دست آوردند که این نشان از روایی سازه است. همچنین در تحقیق جعفری و همکاران (1396)، پایایی کل مقیاس به روش آلفای کرونباخ به میزان 0/84 و به تفکیک 0/80 برای مقیاس هیجانی و 0/74 برای مقیاس شناختی گزارش شده است، جعفری و همکاران (1396)، به منظور بررسی روایی همگرایی مقیاس حاضر از خرده‌مقیاس‌های ارتباط با همسالان و پرخاشگری پرسش‌نامه مهارت اجتماعی ماتسون استفاده کردند که نتایج به دست آمده نشان دهنده روایی مناسب پرسش‌نامه حاضر بود. در پژوهش حاضر همسانی درونی این پرسش‌نامه با استفاده از آلفای کرونباخ برای مقیاس هیجانی 0/68 و برای مقیاس شناختی 0/79 و همچنین برای نمره کل 0/82 به دست آمد.

ج) پرسش‌نامه پرخاشگری سایبری برای نوجوانان² (CYBA): یک پرسش‌نامه 19 سوالی است که توسط آلوارز گارسیا، باریرو کولازو، نونز و دوبارو³ (2015) طراحی شده است و در آن هر سوال یک نوع پرخاشگری را که در اینترنت یا با استفاده از وسایل الکترونیک ارتباطی مثل گوشی در سه ماهه گذشته انجام می‌پذیرد را مورد بررسی قرار داده است، نحوه پاسخگویی به این سوالات به صورت لیکرت می‌باشد و در این پرسش‌نامه به هرگز = نمره 1؛ گاهی = نمره 2؛ اغلب = نمره 3 و همیشه = نمره 4 تعاق می‌گیرد. تحلیل عاملی انجام شده نشان داده است که 3 عامل در این پرسش‌نامه مشخص می‌شوند که عامل اول جعل هویت؛ عامل دوم پرخاشگری بصری-جنسی سایبری و عامل سوم پرخاشگری و طرد کلامی سایبری می‌باشد. بیشترین و کمترین نمره‌های که افراد پاسخ دهنده در این پرسش‌نامه کسب می‌کنند، بین 19-76 است که نمره بین 19-25 نشان دهنده پرخاشگری سایبری خفیف، 26-38 پرخاشگری سایبری خفیف و 39-76 نشان دهنده پرخاشگری سایبری بالا می‌باشد (آلوز، پرز، فرناندز و کولازو⁴، 2018). آلوارز-گارسیا و همکاران (2016) این پرسش‌نامه را بر روی 3148 نوجوان اسپانیایی بین 12 تا 18 سال اجرا کردند. نتایج تحلیل عاملی نشان داد مدلی که بهترین برازش را با داده‌ها داشته باشد، مدل سه عاملی است. این سه عامل متشکل از جعل هویت، پرخاشگری سایبری جنسی-تصویری و پرخاشگری سایبری و طرد کلامی می‌باشد. نتایج تعیین روایی ملاکی پرسش‌نامه پرخاشگری سایبری برای نوجوانان نشان داد که مؤلفه جعل هویت با مؤلفه‌های پرخاشگری

1. Jolliffe & Farrington

2. Cyber-Aggression Questionnaire for Adolescents

3. Alvarez-Garcia, Barreiro-Collazo, Carlos Nunez, Dobarro

4. Álvarez, Pérez, Fernández, Collazo

مدرسه، 0/22، با تکانشگری، 0/14 همبستگی مثبت و با همدلی 0/11- همبستگی منفی دارد. مؤلفه پرخاشگری جنسی-تصویری با مولفه‌های پرخاشگری مدرسه، 0/22 و با تکانشگری، 0/14 همبستگی مثبت و با همدلی 0/09- همبستگی منفی دارد. پرخاشگری سایبری کلامی و انزوا با مولفه‌های پرخاشگری مدرسه، 0/55، با پرسش‌نامه تکانشگری، 0/36 همبستگی مثبت و با همدلی 0/18- همبستگی منفی دارد. پایایی کل پرسش‌نامه نیز به روش همسانی درونی با محاسبه ضریب آلفا کرونباخ 0/82 گزارش شد (آلوارز-گاریسا و همکاران، 2016). در ایران ویژگی‌های روان‌سنجی این پرسش‌نامه توسط عبدالحمیدی و همکاران مورد بررسی قرار گرفته است و نتایج به دست آمده نشان دهنده قابل استفاده بودن آن در جامعه ایرانی است ولی با توجه به اینکه مقاله زیر چاپ می‌باشد نویسندگان پژوهش حاضر از گزارش دقیق اطلاعات به دست آمده معذور می‌باشند در پژوهش حاضر آلفای کرونباخ محاسبه شده برای مولفه‌های جعل هویت، پرخاشگری سایبری جنسی-تصویری و پرخاشگری سایبری و طرد کلامی و نمره کل به ترتیب 0/72، 0/81، 0/87 و 0/90 می‌باشد.

د) پرسش‌نامه بی‌تفاوتی اخلاقی: برای اندازه‌گیری بی‌تفاوتی اخلاقی از پرسش‌نامه کاپرارا و کاپانا (2006) استفاده گردید، دامنه تغییرات نمره این پرسش‌نامه بین 32 تا 160 می‌باشد که نمره بالاتر نشان دهنده بی‌تفاوتی اخلاقی آزمودنی می‌باشد. ضریب آلفای کرونباخ پرسش‌نامه حاضر در مطالعه کاپرارا و کاپانا 0/94 به دست آمده است. آنها همچنین جهت بررسی روایی پرسش‌نامه از تحلیل عاملی اکتشافی و تاییدی استفاده نمودند که نتایج به دست آمده نشان دهنده روایی مناسب پرسش‌نامه می‌باشد. در پژوهشی که در جامعه ایرانی و توسط محمد عینی، صادقی، درتاج و همایونی (1399) انجام گرفته شاخص‌های برازش تحلیل عاملی تاییدی $RMSEA=0/066$ ، $GFI=0/93$ ، $AGFI=0/91$ ، $CFI=0/97$ و $NFI=0/95$ به دست آمده نشان دهنده روایی سازه مناسب این پرسش‌نامه می‌باشد. همچنین در پژوهش حاضر نیز همسانی درونی پرسش‌نامه 0/86 محاسبه گردید.

یافته‌ها

قبل از بررسی سهم متغیرهای پیش‌بین قلدری سایبری در مدل رگرسیون، همبستگی ساده متغیرها مورد بررسی قرار گرفت.

جدول 1. همبستگی ساده مؤلفه‌های همدلی و بی‌تفاوتی اخلاقی با قلدری سایبری

مؤلفه‌ها	M	SD	1	2	3	4	5	6	7	8
قلدری سایبری	6/15	9/25	1							
همدلی عاطفی	28/84	7/31	0/14*	1						
همدلی شناختی	23/96	5/90	0/003	0/48**	1					
بی‌تفاوتی اخلاقی	43/14	19/44	0/44**	0/11*	0/01	1				
افکار بعد از خشمگین شدن	5/14	3/67	0/32**	0/04	0/09	0/27**	1			
افکار انتقام‌جویانه	3/82	2/76	0/34**	0/05	-0/02	0/31**	0/72**	1		
خاطرات خشم	5/78	3/32	0/21**	0/09	0/13*	0/17**	0/68**	0/63**	1	
فهم علل	4/68	2/96	0/25**	-0/001	0/08	0/21**	0/77**	0/65**	0/65**	1

* معنی‌داری در سطح $P<0/05$

** معنی‌داری در سطح $P<0/01$

همان طور که در جدول شماره (1) ملاحظه می‌گردد رابطه منفی معنی‌داری بین قلدری سایبری و همدلی عاطفی وجود دارد، همچنین رابطه مثبتی بین بی‌تفاوتی اخلاقی و مولفه‌های نشخوار خشم (افکار بعد از خشمگین شدن، افکار انتقام‌جویانه،

خاطرات خشم و فهم علل) با قلدری سایبری وجود دارد؛ همچنین نتایج جدول شماره 1 نشان داد که هیچ رابطه معنی‌داری بین قلدری سایبری با همدلی شناختی وجود ندارد.

قبل از انجام تحلیل رگرسیون، در بررسی پیش فرض استفاده از رگرسیون چندگانه، برای سنجش استقلال متغیرهای پیش‌بین، فرض هم خطی بودن چندگانه بررسی شد. نرم‌افزار، شاخص تحمل و شاخص عامل تورم واریانس را به دست داد. شاخص تحمل متغیرها در دامنه 0/63 تا 0/94 و شاخص عامل تورم واریانس در دامنه 1/18 تا 1/52 قرار داشت، از این رو می‌توان پذیرفت که متغیرهای پیش‌بین از یکدیگر مستقل هستند و هم خطی بودن چندگانه اتفاق نیفتاده است علاوه بر آن نمودار طبیعی هم نشان داد که انحراف از طبیعی بودن رخ نگرفته است. در گام بعدی به منظور بررسی این که کدام متغیرهای شخصیتی، پیش‌بینی کننده جسمانی کردن می‌باشد از تحلیل رگرسیون همزمان استفاده گردید.

جدول 2. تحلیل رگرسیون برای پیش‌بینی قلدری سایبری از طریق مؤلفه‌های همدلی، بی‌تفاوتی اخلاقی و نشخوار فکری

شاخص						متغیر				
P	F	E.S	R Δ 2	R 2	R	P	t	β	B	
0/0001	22/04	7/89	0/27	0/28	0/58					
						0/879	0/152	0/008	0/010	مدل
						0/001	-3/47	-0/17	-0/27	همدلی عاطفی
						0/0001	8/13	0/37	0/18	بی‌تفاوتی اخلاقی
						0/02	2/27	0/16	0/43	افکار بعد از خشمگین شدن
						0/04	1/96	0/14	0/37	افکار انتقام‌جویانه
						0/841	0/201	0/012	0/034	خاطرات خشم
						0/864	0/17	0/011	0/037	فهم علل

پیش‌بینی کننده‌ها: همدلی عاطفی، همدلی شناختی، بی‌تفاوتی اخلاقی و زیرمؤلفه‌های نشخوار خشم
متغیر ملاک: قلدری سایبری

اطلاعات جدول شماره (2) نشان می‌دهد همبستگی چندگانه برای مدل رگرسیون فوق برابر $MR=0/58$ می‌باشد که مجذور آن یعنی ضریب تبیین برابر $R^2=0/28$ و ضریب تبیین تصحیح شده نیز $0/27$ می‌باشد. به عبارت دیگر $0/27$ تغییرات قلدری سایبری به وسیله همدلی عاطفی، بی‌تفاوتی اخلاقی و زیرمؤلفه‌های نشخوار خشم (افکار بعد از خشمگین شدن و افکار انتقام‌جویانه) تبیین می‌شود. همچنین همدلی شناختی، خاطرات خشم و فهم علل سهم معنی‌داری در پیش‌بینی قلدری سایبری ندارد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف پیش‌بینی پرخاشگری سایبری بر اساس همدلی، بی‌تفاوتی اخلاقی و نشخوار خشم در نوجوانان انجام شد. نتایج نشان داد که همدلی عاطفی می‌تواند پرخاشگری سایبری را پیش‌بینی کند. این یافته با نتایج دونات و همکاران

(2022)، دونات و همکاران (2020)، دل ری و همکاران (2016)، تولوپیس و آتاسیادس¹ (2022)، جیانگ، یانگ، لیو و یوان² (2021) همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که همدلی منبع اساسی افراد در نظر گرفته می‌شود که تعاملات اجتماعی و ارتباطات بین فردی را تسهیل می‌کند و برای اعمال اجتماعی ضروری است (دل ری و همکاران، 2016). از آنجایی که افراد دارای تمایل قوی همدلانه، قادر به درک و شریک رنج قربانیان هستند، از رفتار خشونت آمیزی مانند پرخاشگری مجازی اجتناب می‌کنند (دونات و همکاران، 2022). در واقع در موقعیت‌های اجتماعی، همدلی عاطفی زیربنای انگیزه رفتار است (دی، موهر، هولس، گریس و لیم³، 2012)، و این با تجربه پرخاشگری عاطفی (خشم) یا شناختی (خصوصیت) ارتباط دارد (گانتیوا، کندالس، دیاز و گونزالز⁴، 2021). بنابراین به نظر می‌رسد که همدلی عاطفی نقش واسطه‌ای در کمک به مهار رفتار پرخاشگرانه ایفا می‌کند (گراف، برانژ، وید، و میوس⁵، 2012). طبق نظر بلر (2005)، همدلی شناختی به عنوان پیش شرط توسعه همدلی عاطفی در نظر گرفته می‌شود. بنابراین دانش‌آموزانی که همدلی شناختی پایینی دارند در شناخت و درک عواطف و رنج دانش‌آموزان دیگر مشکل دارند. علاوه بر این، همدلی عاطفی کم باعث می‌شود که مرتکبین نتوانند واکنش عاطفی منفی قربانی را احساس کنند و باعث می‌شود که رفتار قلدرانه خود را ادامه دهند (وتومو⁶، 2022). از سویی افرادی که همدلی بیشتر و قوی‌تری دارند، به امور دیگران حساس‌تر بوده و به صورت عاطفی به آن‌ها پاسخ داده و به طور کلی بهترین و بیشترین کمک را فراهم می‌کنند و در نتیجه کمتر درگیر رفتاری آسیب‌زننده مانند پرخاشگری سایبری می‌شوند (فرحان فر، نادى و مولوی، 1394). همچنین افرادی که همدلی عاطفی پایینی دارند ممکن است نتوانند اطلاعات اجتماعی را به طور دقیق پردازش کنند. علاوه بر این، درک و قدردانی از احساسات دیگران برای آنها دشوار است. آنها فاقد مهارت‌های مناسب حل مسئله هستند و تمایل دارند که نیت دیگران را خشم و خصومت بدانند. در نتیجه، آنها عادت دارند که با تعارضات اجتماعی به شیوه‌ای تهاجمی و پرخاشگرانه برخورد کنند (جیانگ و همکاران، 2021). از طرفی همدلی باعث می‌شود افراد با ایجاد ادراکی درست از دیگران، از تفسیر و تعبیر دلخواه موضوع بکاهند، در پاسخ به موقعیت‌های تحریک‌آمیز و مبهم، سوگیری اسنادی خصمانه نشان ندهند، رفتارهای خود را تحریف و سوءتعبیر نکنند، ماهیت پرخاشگرانه رفتار خود را نادیده بگیرند و شانس رفتارهای مبنی بر مفاهمه و پذیرش را بیشتر کند و همین موضوع می‌تواند در کاهش پرخاشگری سایبری موثر باشد (وزیری و لطفی عظیمی، 1390).

یافته دیگر این پژوهش نشان داد که بی‌تفاوتی اخلاقی بیشترین سهم را در پیش‌بینی پرخاشگری سایبری دارد. این یافته با نتایج نوسرا و همکاران (2022)، جینی و همکاران (2014)، رایت (2017)، رانیونز و باک⁷ (2015)، رانیونز، شاو، بوسی، تورنبرگ، سالمیوالی و کروس⁸ (2019)، ژو، لیو، یان و پاول⁹ (2021) همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که بی‌تفاوتی اخلاقی به افراد این امکان را می‌دهد که از احساس ناراحتی و گناهی که ممکن است هنگام دور شدن از ارزش‌های اخلاقی خود تجربه کنند، اجتناب کنند (نوسرا و همکاران، 2022) و فعالیت‌هایی را انجام دهند که اثرات اجتماعی مضر دارند

1. Touloupis, Athanasiades
2. Jiang, Yang, Liu, Yuan
3. Day, Mohr, Howells, Gerace, Lim
4. Gantiva, Cendales, Díaz, González
5. Graaff, Branje, Wied, Meeus
6. Utomo
7. Runions, Bak
8. Runions, Shaw, Bussey, Thornberg, Salmivalli, Cross
9. Zhou, Liu, Yan, Paul

(کوی، لیم، سو، اونگ، هو و لیم¹، 2022). برای مثال نادیده گرفتن یا تحریف پیامدها به عنوان یکی از مکانیسم‌های بی‌تفاوتی اخلاقی فرآیندی را توصیف می‌کند که از طریق آن افراد ممکن است با تمرکز بر مزایای رفتار غیراخلاقی خود در مقابل پیامدهای منفی یا با به حداقل رساندن اثرات مضر از احساس گناه اجتناب کنند (بندورا، 2016). به نظر می‌رسد این مکانیسم به ویژه با پرخاشگری سایبری مرتبط باشد. به عنوان مثال، رانیونز و باک (2015) تحریف پیامدها را با پرخاشگری سایبری مرتبط دانستند و پیشنهاد کردند که ابهام بیشتری در مورد تعاملات اجتماعی آنلاین وجود دارد (به عنوان مثال، فقدان مشاهده رفتاری، کاهش نشانه‌های اجتماعی)، بدون نشانه‌های اجتماعی که معمولاً در تعاملات رو در رو وجود دارد، محیط سایبری ممکن است تحریف پیامدها را افزایش دهد (رانیونز و باک، 2015؛ رایت، 2017). بنابراین، یک مرتکب پرخاشگری سایبری ممکن است با این باور که قربانی خود اثرات منفی را تجربه نمی‌کند، پیامدها را تحریف کند، تا حدی به این دلیل که این تأثیرات در تعاملات آنلاین کمتر قابل مشاهده است (رانیونز و همکاران، 2019). غیرانسانی‌سازی مکانیسم دیگری از بی‌تفاوتی اخلاقی است که درک مرتکب از قربانی را تغییر می‌دهد (بندورا، 2016). شاید منفورترین مکانیسم بی‌تفاوتی اخلاقی، غیرانسانی‌سازی شامل فرآیندی است که از طریق آن فرد کمتر از انسان تلقی می‌شود (بندورا، 2016). با حذف پاسخ‌های همدلانه به دیگران، غیرانسانی‌سازی احتمالاً با بیشتر انواع پرخاشگری مرتبط است (نوسرا و همکاران، 2022). با این حال، برخی پیشنهاد کرده‌اند که ممکن است حتی بیشتر با تهاجم سایبری مرتبط باشد، زیرا محتوای احساسی کمتر آشکار که ارتباط آنلاین را مشخص می‌کند، انسان‌زدایی را تسهیل می‌کند (رانیونز و باک، 2015). به عنوان مثال، یک مجرم ممکن است قربانی را صرفاً به عنوان یک «حساب رسانه‌های اجتماعی»² در مقابل شخصی که پشت این حساب قرار دارد به دلیل ناتوانی مرتکب در دیدن عکس‌العمل‌های قربانیان (به عنوان مثال، گریه، حالات چهره) ببیند. انسان‌زدایی با قلدری، تبعیض نهادینه‌شده، پرخاشگری جنسی، نگرش‌های پرخاشگرانه، رفتارهای جنسی اجباری، و پرخاشگری سایبری مرتبط است (رانیونز و باک، 2015؛ ون نوردن، هاسلاگر، سیلسن و بوکوسکی³، 2014؛ ژو و همکاران، 2021). بنابراین کسانی که مرتکب پرخاشگری شده‌اند، حاضر هستند قربانیان را توجیه کنند که سزاوار رفتار پرخاشگری هستند. در نتیجه افرادی که با گذشت زمان، مرتکب رفتارهای غیراخلاقی عمدی می‌شوند، ممکن است در آسیب دیدگی یک قربانی، احساس گناه نکنند و حتی از طریق توجیهات شناختی رفتار خود را مناسب بدانند (محمدعینی، صادقی، درتاج و همایونی، 1399). در تبیینی دیگر می‌توان گفت پرخاشگران سایبری می‌توانند راهبردهای بی‌تفاوتی اخلاقی را از قلدرها بیاموزند. به عنوان مثال، رانیونس، موراندینی، راثو، وانگ، کولا، پاکا⁴ و همکاران (2019) دریافته‌اند که در مقایسه با دانش‌آموزان غیر درگیر، پرخاشگران سایبری توجیه اخلاقی بیشتری را برای رفتارهای قلدری گزارش کردند. در توضیح این یافته می‌توان از نظریه یادگیری اجتماعی استفاده کرد. به طور خاص، پرخاشگران سایبری می‌توانند یک موقعیت یادگیری اجتماعی برای افراد در نظر گرفته شود. نوجوانان مرتکب پرخاشگری سایبری اغلب از برجسب‌های غیرانسانی و مرتبط با عجیب و غریب برای توضیح و توجیه پرخاشگری خود نسبت به قربانیان استفاده می‌کنند. در این موقعیت یادگیری، قربانیان مکانیسم‌های بی‌تفاوتی اخلاقی مانند توجیه اخلاقی، انسان‌زدایی، و نسبت دادن سرزنش را درونی می‌کنند، این راهبردهای شناختی باعث ارتکاب بیشتر پرخاشگری مجازی برای نوجوانان می‌شود (وانگ و همکاران، 2023).

همچنین نتایج پژوهش نشان داد که از زیرموفق‌های نشخوار خشم، اندیشه خشم و افکار انتقام‌جویی توان پیش‌بینی پرخاشگری سایبری را دارند. این یافته با برخی از نتایج بشارت و حسینی (1389)، آلن و اندرسون (2017)، نصیری و نوری

1. Koay, Lim, Soh, Ong, Ho, Lim

2. Social Media Account

3. Van Noorden, Haselager, Cillessen, Bukowski

4. Runions, Morandini, Rao, Wong, Kolla, Pace

(1400)، کوچکی امیرهنده، کربلایی محمد میگونی و ثابت (1396) همسو است. در تبیین این یافته می‌توان عنوان کرد که نشخوار خشم، یعنی فرایند تکرار شونده و اجتناب‌ناپذیر فکر کردن در مورد تجربه‌های خشم‌انگیز گذشته، توان مدیریت و مهار خشم را در فرد تحلیل می‌برد و تضعیف می‌کند (کوان و همکاران، 2022). اختلال در مدیریت موقعیت‌های خشم‌انگیز، احتمال بروز رفتارهای پرخاشگرانه را افزایش می‌دهد (بشارت و حسینی، 1389). بر اساس این تبیین، نشخوار خشم از طریق تحلیل و تضعیف مدیریت خشم با افزایش احتمال بروز رفتارهای ناسالم (مثل پرخاشگری سایبری) مرتبط می‌شود. همچنین این یافته را می‌توان با مدل عمومی پرخاشگری (الن و و اندرسون¹، 2017) تبیین کرد. در مدل عمومی پرخاشگری مطرح می‌شود که تعامل ویژگی‌های فرد و موقعیت، شرایطی را به وجود می‌آورد که در آن شرایط، تعامل شناخت، عاطفه و برانگیختگی، بر نوع تصمیم‌گیری فرد برای عمل پرخاشگرانه تاثیر می‌گذارند. در مرحله دوم مدل، شناخت، عاطفه و برانگیختگی با یکدیگر در تعامل می‌باشند. نشخوار خشم به عنوان یک عامل شناختی که می‌تواند هیجان خشم را تولید کند و از این طریق بر برانگیختگی فرد تاثیر داشته باشد و نهایتاً موجب پرخاشگری شود (الن و اندرسون، 2017). از سویی نشخوار خشم، عاطفه منفی را به واسطه افزایش تفکر منفی، حل مسأله ناکارآمد، تداخل با رفتار هدفمند و کاهش حمایت اجتماعی تشدید و تداوم می‌بخشد؛ در واقع نشخوار خشم، افراد را برای درگیر شدن در رفتارهای پرخاشگرانه از جمله پرخاشگری مجازی برای تنظیم عاطفه منفی با انگیزه می‌کند (کوچکی امیرهنده و همکاران، 1396). در نهایت می‌توان گفت که نشخوار خشم یک اصطلاح برای تکرار و تأیید منفی در مورد یک اتفاق و یا خاطره ناشی از خشم است و تفکرات و احساسات خشم آلود و برنامه‌هایی برای انتقام را منجر می‌شود؛ و این راهبرد می‌تواند باعث تشدید پرخاشگری در افراد شود (سعیدی، صبوری مقدم و هاشمی، 1399).

از آن جایی که آزمودنی‌های این پژوهش دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه دوم شهر تبریز بودند، تعمیم نتایج به دانش‌آموزان سایر دوره‌ها و شهرها و نیز دانش‌آموزان دختر می‌بایست با احتیاط صورت پذیرد. پیشنهاد می‌گردد این مطالعه در سایر شهرها و استان‌های کشور و برای سایر مقاطع تحصیلی نیز انجام شود تا از این طریق قابلیت تعمیم نتایج افزایش یابد. علاوه بر این، با توجه به این که طرح مطالعه حاضر توصیفی بود، پیشنهاد می‌گردد مطالعات آتی، برنامه مداخلاتی در قالب پژوهش آزمایشی طراحی و تاثیر آن را بر پرخاشگری سایبری مورد بررسی قرار دهند.

منابع

- بشارت، محمدعلی، حسینی، سیده اسماء (1389). رابطه بین نشخوار خشم و پرخاشگری در ورزشکاران رشته‌های منتخب ملی. نشریه رشد و یادگیری حرکتی ورزشی. 2 (3): 47-62
- جعفری، محمد علی، نوروزی، زهرا، فولادچنگ، محبوبه (1396). بررسی ساختار عاملی، پایایی و روایی مقیاس همدلی اساسی: فرم فارسی. مجله مطالعات روان‌شناسی تربیتی 14 (25): 23-38.
- جوزی، حسن، رمضانپور، فرزانه، بگیان کوله مرز، محمدجواد (1401). الگویی ساختاری سبک‌های دلبستگی، سه گانه تاریک شخصیت، حساسیت به طرد شدن با اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی با میانجی‌گری مهارت‌های ارتباطی در دانش‌آموزان. پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، 12 (48): 1-20.
- حسینی اسفیدواجانی، مطهره السادات، قربان جهرمی، رضا، درتاج، فریبزر، حسینی، سید بشیر (1402). هیجان‌های منفی، ترس از در حاشیه ماندن و قربانی قلدری سایبری: یک مدل معادلات ساختاری برای نوجوانان. پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، 13 (49): 91-101.

1. Allen, Anderson

- سعیدی، الهام، صبوری مقدم، حسن، و هاشمی، تورج (1399). پیش‌بینی رابطه هوش هیجانی و نشخوار خشم با پرخاشگری در دانشجویان دانشگاه تبریز. *پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی*، 10 (38)، 65-82.
- فرحان فر، محبوبه، نادی، محمد علی، مولوی، حسین (1394). تأثیر تعهد دینی، دلبستگی دینی و همدلی بر پرخاشگری در بین دانش‌آموزان مقطع دبیرستان. *پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری*. 5 (1): 67-80.
- کوچکی امیرهنده، مونا، کربلایی محمد میگونی، احمد، ثابت، مهرداد (1396). نقش واسطه‌ای نشخوار خشم و نشخوار خودسرزنش‌گری در رابطه بین دلزدگی و خشونت زناشویی. *اندیشه و رفتار*. 11 (43): 47-57.
- محمدعینی، زهره، صادقی، جمال، درتاج، فریبرز، همایونی، علی رضا (1399). مدل یابی روابط ساختاری تعارضات والدین و دانش‌آموزان با پرخاشگری: نقش میانجی بی‌تفاوتی اخلاقی. *فصلنامه سلامت روان کودک*. 7 (2): 41-54.
- نصیری، بیژن، نوری، ربابه (1400). بررسی نقش واسطه‌ای نشخوار خشم در ارتباط بین عزت نفس و پرخاشگری: کنترل نقش خودشیفتگی. *رویش روان‌شناسی*. 10 (9): 67-78.
- وزیر، شهرام، لطفی عظیمی، افسانه (1390). تأثیر آموزش همدلی در کاهش پرخاشگری نوجوانان. *روان‌شناسی تحولی: روان‌شناسان ایرانی*، 8 (30): 165-175.

- Allen, J. J., & Anderson, C. A. (2017). General aggression model. *The international encyclopedia of media effects*, 1-15.
- Allen, J. J., & Anderson, C. A. (2017). General aggression model. *The international encyclopedia of media effects*, 1-15.
- Álvarez García, D., Núñez Pérez, J.C., García Fernández, T., Barreiro Collazo, A. (2018). Individual, family, and community predictors of cyberaggression among adolescents. *The European Journal of Psychology Applied*. 10 (2): 79-88.
- Álvarez-García, D., Barreiro-Collazo, A., Núñez, J.C., & Dobarro, A. (2016). Validity and reliability of the Cyber-aggression Questionnaire for Adolescents (CYBA). *European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 8, 69-77.
- Bandura, A. (2016). *Moral Disengagement: How People Do Harm and Live with Themselves*, by Albert Bandura. New York: Macmillan. 544 pp. ISBN: 978-1.
- Besharat, M. A. (2011). Factorial and cross-cultural validity of a Farsi version of the Anger Rumination Scale. *Psychological Reports*, 108, 317-328.
- Besharat, M. A., & Mohammadmehr, R. (2009). Psychometric properties of Anger Rumination Scale. *Journal of Nursing and Midwifery Faculty*, 65, 36-43. (Persian)
- Bjärehed, M., Thornberg, R., Wänström, L., & Gini, G. (2020). Mechanisms of moral disengagement and their associations with indirect bullying, direct bullying, and pro-aggressive bystander behavior. *The Journal of Early Adolescence*, 40 (1), 28-55.
- Borders, A. (2020). *Rumination and Related Constructs: Causes, Consequences, and Treatment of Thinking Too Much*. Academic Pres.
- Buelga, S., Postigo, J., Martínez-Ferrer, B., Cava, M.J., Ortega-Barón, J. (2020). Cyberbullying among adolescents: psychometric properties of the CYB-AGS cyber-aggressor scale. *Int J Environ Res Public Health*. 17 (9): 3090.
- Caprara, G. V., Capanna, C. (2006). Moral disengagement in the exercise of civic-ness. *Interdisciplinary Yearbook of Business Ethics*.; 1: 87-98.
- Cebollero-Salinas, A., Orejudo, S., Cano-Escoriaza, J., Iniguez-Berrozpe, T. (2022). Cybergossip and Problematic Internet Use in cyberaggression and cybervictimisation among adolescents. *Computers in Human Behavior*. 131, 107230
- Concha-Salgado, A., Ramírez, A., Pérez, B., Pérez-Luco, R., & García-Cueto, E. (2022). Moral disengagement as a self-regulatory cognitive process of transgressions: psychometric evidence of the

- Bandura scale in Chilean adolescents. *International journal of environmental research and public health*, 19 (19), 12249.
- Day, A., Mohr, P., Howells, K., Gerace, A., & Lim, L. (2012). The role of empathy in anger arousal in violent offenders and university students. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology*, 56, 599-613.
 - Donat, M., Rüprich, C., Gallschütz, C., & Dalbert, C. (2020). Unjust behavior in the digital space: The relation between cyber-bullying and justice beliefs and experiences. *Social Psychology of Education*, 23 (1), 101–123.
 - Donat, M., Willisch, A., & Wolgast, A. (2022). Cyber-bullying among university students: Concurrent relations to belief in a just world and to empathy. *Current Psychology*, 1-14.
 - Estévez, E., Estévez, J.F., Segura, L., Suárez, C. (2019). The influence of bullying and cyberbullying in the psychological adjustment of victims and aggressors in adolescence. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 16, 2080
 - Gajda, A., Moroń, M., Królik, M., Małuch, M., & Mraczek, M. (2022). The Dark Tetrad, cybervictimization, and cyberbullying: The role of moral disengagement. *Current Psychology*, 1-9.
 - Gantiva, C., Cendales, R., Díaz, M., & González, Y. (2021). Is there really a relationship between empathy and aggression? Evidence from physiological and self-report measures. *Journal of interpersonal violence*, 36 (7-8), 3438-3458.
 - Gao, L., Li, X., & Wang, X. (2023). Agreeableness and adolescents' cyberbullying perpetration: A longitudinal moderated mediation model of moral disengagement and empathy. *Journal of personality*.
 - Gini, G., Pozzoli, T., & Hymel, S. (2014). Moral disengagement among children and youth: A meta-analytic review of links to aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 40 (1), 56–68.
 - Graaff, J. V. D., Branje, S., Wied, M. D., & Meeus, W. (2012). The moderating role of empathy in the association between parental support and adolescent aggressive and delinquent behavior. *Aggressive Behavior*, 38, 368-377.
 - Hardin, K. M., Contreras, I. M., Kosiak, K., & Novaco, R. W. (2022). Anger rumination and imagined violence as related to violent behavior before and after psychiatric hospitalization. *Journal of Clinical Psychology*.
 - Hinduja, S., & Patchin, J.W. (2015). *Bullying Beyond the Schoolyard* (2nd Ed.). Thousand oaks, CA: Corwin.
 - IBM Corp. (2012). *SPSS Statistics for Windows*, version 21.0. Armonk, nY: IBM Corp.
 - Hosie, J., Simpson, K., Dunne, A., & Daffern, M. (2022). A study of the relationships between rumination, anger rumination, aggressive script rehearsal, and aggressive behavior in a sample of incarcerated adult males. *Journal of Clinical Psychology*.
 - Huang, L., Li, W., Xu, Z., Sun, H., Ai, D., Hu, Y., ... & Zhou, Y. (2023). The severity of cyberbullying affects bystander intervention among college students: the roles of feelings of responsibility and empathy. *Psychology Research and Behavior Management*, 893-903.
 - Jiang, Q., Yang, Y. T., Liu, C. L., & Yuan, J. W. (2021). The differing roles of cognitive empathy and affective empathy in the relationship between trait anger and aggressive behavior: A Chinese college students survey. *Journal of interpersonal violence*, 36 (19-20), NP10937-NP10957.
 - Koay, K. Y., Lim, V. K., Soh, P. C. H., Ong, D. L. T., Ho, J. S. Y., & Lim, P. K. (2022). Abusive supervision and cyberloafing: A moderated moderation model of moral disengagement and negative reciprocity beliefs. *Information & Management*, 59 (2), 103600.
 - Kwan, I., Dickson, K., Richardson, M., MacDowall, W., Burchett, H., Stansfield, C., Brunton, G., Sutcliffe, K., & Thomas, J. (2020). Cyberbullying and children and young people's mental health: A systematic map of systematic reviews. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 23 (2): 72–82.
 - Liu, M., Wu, B., Li, F., Wang, X., & Geng, F. (2022). Does mindfulness reduce trolling? The relationship between trait mindfulness and online trolling: The mediating role of anger rumination and the moderating role of online disinhibition. *Journal of Affective Disorders*, 301, 36-43.

- Martínez-Monteagudo, M.C., Delgado, B., Inglés, C.J., Escortell, R. (2020). Cyberbullying and Social Anxiety: A Latent Class Analysis among Spanish Adolescents. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17, 406.
- Mohammad Eini Z, Sadeghi J, Dortaj E, Homayoni A. Modeling the structural relationships of conflicts between parents and students with aggression: the mediating role of moral disengagement. *Quarterly Journal of Child Mental Health*. 2020; 7 (2): 41-54.
- Navarro-Rodríguez, C. D., Vera Noriega, J. A., & Bauman, S. (2023). Bias-Based Cyberaggression in Northwestern Mexican Adolescents: Associations with Moral Disengagement. *The Journal of Early Adolescence*, 43 (1), 110-135.
- Nocera, T. R., Dahlen, E. R., Poor, A., Strowd, J., Dortch, A., & Van Overloop, E. C. (2022). Moral disengagement mechanisms predict cyber aggression among emerging adults. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 16 (1), 1.
- Qin, X., Yang, F., Jiang, Z., & Zhong, B. (2022). Empathy Not Quarantined: Social Support via social media Helps Maintain Empathy During the COVID-19 Pandemic. *Social Media + Society*. 1-13
- Quan, F., Wang, L., Gong, X., Lei, X., Liang, B., & Zhang, S. (2022). Hostile attribution bias and anger rumination sequentially mediate the association between trait anger and reactive aggression. *Frontiers in psychology*, 12, 6281.
- Runions, K. C., & Bak, M. (2015). Online moral disengagement, cyberbullying, and cyber-aggression. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18 (7), 400–405.
- Runions, K. C., Morandini, H. A., Rao, P., Wong, J. W., Kolla, N. J., Pace, G., ... & Zepf, F. D. (2019). Serotonin and aggressive behaviour in children and adolescents: a systematic review. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 139 (2), 117-144.
- Runions, K. C., Shaw, T., Bussey, K., Thornberg, R., Salmivalli, C., & Cross, D. S. (2019). Moral disengagement of pure bullies and bully/victims: shared and distinct mechanisms. *Journal of Youth and Adolescence*, 48 (9), 1835–1848.
- Schodt, K.B., Quiroz, S.I., Wheeler, B., Hall, D.L., Silva, Y.N. (2021) Cyberbullying and Mental Health in Adults: The Moderating Role of Social Media Use and Gender. *Front. Psychiatry*. 12:674298.
- Shen, Y., Yuan, L., Xiong, X., & Xin, T. (2022). Empathy and cyberbystander behavior: The role of moral disengagement. *Current Psychology*, 1-10.
- Touloupis, T., & Athanasiades, C. (2022). Cyberbullying and empathy among elementary school students: Do special educational needs make a difference? *Scandinavian journal of psychology*, 63 (6), 609-623.
- Utomo, K. D. M. (2022). Investigations of Cyber Bullying and Traditional Bullying in Adolescents on the Roles of Cognitive Empathy, Affective Empathy, and Age. *International Journal of Instruction*, 15 (2).
- Van Noorden, T. H. J., Haselager, G. J. T., Cillessen, A. H. N., & Bukowski, W. M. (2014). Dehumanization in children: The link with moral disengagement in bullying and victimization. *Aggressive Behavior*, 40 (4), 320–328.
- Wang, C., Li, X., & Xia, L. X. (2023). Long-term effect of cybervictimization on displaced aggressive behavior across two years: Mutually predicting mediators of hostile emotion and moral disengagement. *Computers in Human Behavior*, 141, 107611.
- Wang, Q., Luo, X., Tu, R., Xiao, T., Hu, W. (2022). COVID-19 Information Overload and Cyber Aggression during the Pandemic Lockdown: The Mediating Role of Depression/Anxiety and the Moderating Role of Confucian Responsibility Thinking. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 19,1540.
- Wang, X., Lei, L., Yang, J., Gao, L., & Zhao, F. (2017). Moral disengagement as mediator and moderator of the relation between empathy and aggression among Chinese male juvenile delinquents. *Child Psychiatry & Human Development*, 48 (2), 316–326.
- Watkins, E. (2004). "Appraisals and strategies associated with rumination and worry". *Personality and Individual Differences*, 37; PP:679-694.

- Wright, M. (2017). Adolescents' emotional distress and attributions for face-to-face and cyber victimization: Longitudinal linkages to later aggression. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 48, 1–13.
- Xiao, W., Lin, X., Li, X., Xu, X., Guo, H., Sun, B., & Jiang, H. (2021). The Influence of Emotion and Empathy on Decisions to Help Others. *SAGE Open*. 11 (2): 21582440211014513.
- Zhao, Y., Chu, X., & Rong, K. (2023). Cyberbullying experience and bystander behavior in cyberbullying incidents: The serial mediating roles of perceived incident severity and empathy. *Computers in Human Behavior*, 138, 107484.
- Zhou, Y., Liu, T., Yan, Y., & Paul, B. (2021). Pornography use, two forms of dehumanization, and sexual aggression: Attitudes vs. behaviors. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 47 (6), 571–590.

